

MAREK ZABOROWSKI

DYSPENSA W PRAWODAWSTWIE KOŚCIELNYM

Każda ustawa ma na celu przede wszystkim dobro wspólne, a więc dobro ogółu. Jednak społeczność składa się z poszczególnych osób, dla których w konkretnym przypadku ustawa może okazać się zbyt uciążliwa, powodując szkodę lub przeszkadzając w osiągnięciu przez jednostkę większego dobra. Do zaradzenia tym kolizyjnym sytuacjom służy dyspensa¹. Ma ona charakter normy korygującej w wypadkach, w których słuszność naturalna domaga się, aby kompetentna władza niejako zawiesiła na moment skuteczność ustawy².

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa Kościół zmieniał lub łagodził przepisy w zależności od okoliczności. Rozluźnienie obowiązujących przepisów w poszczególnych przypadkach, w pierwotnym Kościele spotykamy najczęściej w celu ważnego i godziwego trwania tego, co pierwotnie było dokonane bezprawnie. Z czasem udzielano dyspens także przed dokonaniem czynności, pozwalając na to, co według przepisów kościelnych było zabronione³. Od IX wieku dyspensą nazywano każdy wyjątek od ustawy. Dekret Gracjana podał szeroką definicję dyspensy, której elementami są: rozluźnienie ustawy i specjalne przyczyny, tj. okazanie miłosierdzia i pożytek Kościoła (C. 1, q. 7, c. 23)⁴.

Ks. MAREK ZABOROWSKI – adres do korespondencji: Zaczarne 357A, 33-140 Lisia Góra.

¹ R. S o b a ń s k i, *Kościół – prawo – zbawienie*, Katowice 1979, s. 285.

² Zob. F. B ą c z k o w i c z, *Prawo kanoniczne*, t. I, Opole 1957, s. 262.

³ Tamże, s. 263.

⁴ J. K r u k o w s k i, *Dyspensa*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. I, Poznań 2003, s. 149.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku po raz pierwszy określił dyspensę jako konkretny akt administracyjny, a więc inaczej aniżeli poprzedni Kodeks, który utożsamiał ją z aktem ustawodawczym⁵.

1. POJĘCIE DYSPENSY, JEJ ZAKRES I RODZAJE

Słowo „dyspensa” pochodzi od łacińskiego słowa *dispensatio*, które w sensie właściwym oznacza dokładny podział (zwłaszcza na równe części), zarząd lub zagospodarowanie⁶. W tej treści kryje się także inne znaczenie, mianowicie dobre kierownictwo i zarządzanie, które domaga się umiejętnej łączności surowości z łagodnością. Wyrazem dobrze pojętej łagodności ma być właśnie dyspensa, gdyż jest ona zwolnieniem od obowiązku zachowania konkretnego przepisu prawa w szczególnym przypadku i dla słusznej przyczyny. Zapewnia to prawu większą elastyczność, gdyż pozostaje samo w sobie nienaruszone, a osoby czy nawet cała społeczność, korzystając z dyspensy, osiąga większe dobra duchowe⁷.

Dyspensę należy odróżnić od pozwolenia, indultu, absolucji czy przywileju. Pozwolenie (*licentia*) jest bowiem aktem woli przełożonego kościelnego w formie zgody na dokonanie czynności, która bez tej zgody byłaby nieważna lub niegodziwa. Jest to więc przejaw zapobiegliwości i ostrożności prawodawcy. Dyspensa natomiast zawiesza skutki prawa w szczególnych przypadkach, np. w przypadku nieprawidłowości do święceń⁸.

Indultem (*indultum*) nazywa się udzielenie pozwolenia. Ma on charakter zbliżony do dyspensy, ale nią nie jest. Niektórzy uważają, że indult ma miejsce wówczas, gdy łaski udziela się na czas ograniczony. Absolucją (*absolutio*) natomiast jest zwolnienie z obowiązku zachowania kary, a nie z obowiązku zachowania prawa⁹.

⁵ Tamże.

⁶ A. J o u g a n, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 203 – „dispensatio” to: 1. dokładny podział, 2. zarząd, zagospodarowanie, 3. urząd, zadanie, 4. rozporządzenie, 5. szczególne pozwolenie, zezwolenie, uwolnienie.

⁷ J. G r z y w a c z, *Dyspensa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. IV, Lublin 1983, kol. 446; zob. J. L e d e r e r, *Der Dispensbegriff des kanonischen Rechts unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprach des CIC*, München 1957, s. 59.

⁸ E. E i c h m a n n, *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, t. I, Paderborn 1934, s. 100.

⁹ J. G r z y w a c z, *Zakres biskupiej władzy dyspensowania*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 22(1975), z. 5, s. 7.

Przez przywilej (*privilegium*) rozumie się szczególny akt łaski, który zostaje udzielony dla pożytku osoby fizycznej lub prawnej. Kanoniści nazywają przywilej ustawą prywatną, bowiem udziela on łaski wbrew ustawie powszechnej lub partykularnej, ewentualnie poza ustawą, czy też obok niej. W znaczeniu szerszym przywilej niesie dla odbiorcy wyjątkowe uprawnienia, natomiast dyspenza zawiesza tylko skutki prawa w poszczególnych przypadkach¹⁰.

Władza dyspensowania dotyczy ustaw nakazujących lub zakazujących. W wypadku ustaw nakazujących skutkiem negatywnym będzie opuszczenie czynności nakazanej przez prawo, zaś w przypadku ustawy zakazującej skutkiem negatywnym będzie wykonanie czynności zabronionej przez prawodawcę – niezależnie od tego, czy zakaz będzie obwarowany sankcją karną, czy też nie, lub też czy do zakazu dołączony jest skutek unieważniający czynność bądź uniezdalniający osobę do jej wykonania¹¹. Kościół nie zwykł dyspensować od niektórych ustaw kościelnych ze względu na ich powiązanie z wiarą i moralnością czy też ze względu na ich istotne znaczenie dla utrzymania dyscypliny kościelnej¹². Kościół nie może dyspensować w sensie ścisłym od prawa naturalnego lub prawa Bożego pozytywnego. Przedmiotem dyspensowania mogą więc być tylko normy prawne pochodzenia czysto kościelnego. Wyjątek stanowi dyspenza od małżeństwa zawartego, lecz niedopełnionego (*matrimonium ratum et non consummatum*) oraz rozwiązanie małżeństwa na korzyść wiary (*in favorem fidei*), których może udzielić jedynie Biskup Rzymski na mocy władzy wikariusza Chrystusa (kan. 1698 KPK)¹³.

Powyższa zasada nie jest uniwersalna, gdyż ustawodawca wyraźnie spod przedmiotu dyspensowania wyłączył: ustawy karne i procesowe (kan. 87 KPK) oraz zespoły norm kanonicznych, którymi są ustawy kościelne, o ile definiują sprawy, które są istotnie konstytutywne dla instytucji i aktów prawnych (kan. 86 KPK). Spod władzy dyspensowania są więc wyłączone: normy określające istotne elementy instytucji kościelnych, których usunięcie spowodowałoby ich deformację (np. nie można dyspensować od obowiązku

¹⁰ R. S t r i g l, *Verwaltung und Verwaltungsverfahren*, [w:] *Grundis des nachkonziliaren Kirchenrechts*, Eds. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1980, s. 76.

¹¹ G r z y w a c z, *Zakres biskupiej władzy dyspensowania*, s. 8-9.

¹² T. P a w l u k, *Prawo Kanoniczne wg Kodeksu Jana Pawła II*, t. II, Olsztyn 1986, s. 264. Nie można dyspensować np. od prawa celibatu w tym sensie, by prawo nie obowiązywało przyjmujących święcenia, natomiast można w szczególnych przypadkach udzielić dyspensy od prawa celibatu, aby związanego tym prawem uwolnić od skutków kanonicznych tego prawa.

¹³ K r u k o w s k i, *Dyspenza*, s. 150.

rezydencji, jaki ciąży m.in. na proboszczu); normy określające istotne elementy aktów prawnych (np. nie może podlegać dyspensowaniu norma określająca akt zgody, który konstytuuje umowę małżeńską kan. 1057 KPK)¹⁴.

Prawodawca kościelny rozróżnia następujące dyspensy:

1. Odnośnie do zakresu wewnętrznego i zewnętrznego. Zgodnie z ogólną zasadą dyspensa udzielona w zakresie zewnętrznym utrzymuje swoją moc także w zakresie wewnętrznym, chyba że prawo wyraźnie określa przypadki, w których dyspensa w zakresie wewnętrznym sięga swymi skutkami zakresu zewnętrznego¹⁵.

2. Wyrażna (*expressa*) lub milcząca (*tacita*). Odnośnie do wyrażnej dyspensy, jest ona udzielana na piśmie, słownie lub znakami jasno wyrażającymi wolę przełożonego. Milcząca wynika logicznie ze słów lub znaków przełożonego, gdy udziela on nakazu lub zezwolenia wymagającego uprzedniej dyspensy do ich ważnego czy też godziwego spełnienia ewentualnie gdy przełożony wie, że podwładny coś robi wbrew ustawie, ale nie ingeruje, chociaż powinien i może to uczynić¹⁶.

3. Można mówić o dyspensie jednorazowej i wielokrotnej, w zależności od tego, czy dotyczy jednego konkretnego i przemijającego aktu, czy też wielu aktów następujących po sobie.

2. WŁADZA DYSPENSOWANIA

Od obowiązku zachowania ustawy kościelnej może dyspensować sam ustawodawca, jego następca i ci, którzy na mocy prawa uczestniczą we władzy wykonawczej bądź władza dyspensowania została im wyraźnie mocą prawa lub poprzez delegację udzielona¹⁷.

Władzę udzielania dyspensy ma przede wszystkim prawodawca, gdyż jest on władny zawiesić skuteczność ustawy w poszczególnym przypadku. Z na-

¹⁴ Tamże, s. 151.

¹⁵ Zob. KPK, kan. 130.

¹⁶ E. S z t a f r o w s k i, *Prawo kanoniczne w dobie odnowy soborowej*, t. II, Warszawa 1979, s. 156. Nie wystarczy dyspensa domniemana, która ma miejsce wówczas, gdy podwładny przypuszcza, że przełożony udzieliłby dyspensy, gdyby go o to poprosił. W takim wypadku dyspensa nie została faktycznie udzielona i dlatego nie może wywrzeć właściwego sobie skutku.

¹⁷ KPK, kan. 85. Dyspensy mogą udzielać w granicach swej kompetencji ci, którym przysługuje władza wykonawcza, oraz ci, którym przysługuje władza dyspensowania na mocy samego prawa lub prawnej delegacji.

tury rzeczy władzę dyspensowania ma także jego następca, bo ma te same uprawnienia co on i tę samą władzę. Dyspensy może udzielić także przełożony prawodawcy, gdyż jego władza jest szersza¹⁸.

Papież z racji prymatu, na mocy władzy najwyższej, pełnej, bezpośredniej, powszechnej i zwyczajnej¹⁹, może dyspensować od wszystkich ustaw kościelnych, zarówno powszechnych, jak i partykularnych, wydanych przez niego i przez poprzedników, a także przez niższych przełożonych kościelnych²⁰. Historycznie rzecz ujmując, w praktyce różny był zakres władzy dyspensowania wykonywanej przez papieży. Kodeks prawa kanoniczego z 1917 roku przyznał Biskupowi Rzymskiemu właściwie wszelką władzę dyspensowania od prawa powszechnego. Inni przełożeni kościelni mogli dyspensować – nawet w poszczególnych przypadkach – tylko wtedy, gdy taka władza została im wyraźnie przyznana: bezpośrednio lub pośrednio oraz w wypadkach naglących, przy zachowaniu pewnych warunków²¹. Znaczących zmian w dotychczasowej praktyce w tej dziedzinie dokonano po Soborze Watykańskim II. Wprowadzając w życie uchwały soborowe, papież określił jedynie szczególne wypadki zarezerwowania sobie dyspensy²². Biskup Rzymski nawet wtedy, gdy chodzi o dyspensowanie od ustaw powszechnych, nie rezerwuje sobie tej władzy w pełnym zakresie, lecz dopuszcza do jej udziału ich przełożonych kościelnych, zastrzegając sobie tylko przypadki o szczególnym znaczeniu²³. Przy udzielaniu dyspensy papież posługuje się różnymi dykasteriami Kurii Rzymskiej. W zakresie wewnętrznym dyspensy udziela Penitencjaria Apostolska. Są jednak wypadki, gdy to udzielenie dyspensy zarezerwowane jest Biskupowi Rzymskiemu²⁴.

Biskup diecezjalny²⁵ może dyspensować wiernych, ilekroć uzna to za słusz-

¹⁸ G r z y w a c z, *Zakres biskupiej władzy dyspensowania*, s. 6.

¹⁹ KPK, kan. 331, 333.

²⁰ Zob. S z t a f r o w s k i, *Prawo kanoniczne w dobie odnowy soborowej*, s. 157.

²¹ Zob. CIC, can. 81.

²² Wstęp do motu proprio *De Episcoporum muneribus*, PPK, t. I, z. 1, nr 158.

²³ P a w l u k, *Prawo kanoniczne*, t. II, s. 265; por. J. K r u k o w s k i, *Dyspensa*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, s. 151.

²⁴ Zob. KPK, kan. 291, 1698 § 2. Tylko Biskup Rzymski udziela m.in. dyspensy od obowiązków wypływających z przyjętych święceń prezbiteratu czy też od małżeństwa ważnie zawartego, ale niedopełnionego.

²⁵ Przez biskupa diecezjalnego, mówiąc o aktach władzy wykonawczej, należy rozumieć tego, któremu została powierzona diecezja (zob. kan. 369) oraz zrównanych w prawie z biskupem diecezjalnym, a mianowicie stojących na czele wspólnot wiernych, które prawodawca nazywa prałaturą terytorialną, opactwem terytorialnym, wikariatem apostolskim, prefekturą

ne, że będzie to służyć ich dobru, od ustaw dyscyplinarnych powszechnych i partykularnych, z wyłączeniem ustaw procesowych i karnych oraz tych, od których dyspensa zastrzeżona jest Stolicy Apostolskiej lub innej władzy²⁶.

Zgodnie z obowiązującym Kodeksem Prawa Kanonicznego Stolicy Apostolskiej wyraźnie zastrzeżone jest dyspensowanie od:

1) prawa celibatu, nawet duchownych, którzy utracili przynależność do stanu duchownego (kan. 291 KPK);

2) zakazu przyjęcia w szeregi duchowieństwa duchownego, który utracił przynależność do stanu duchownego (kan. 293 KPK);

3) obowiązku biskupa diecezjalnego stawienia się przed Biskupem Rzymu w roku, w którym należy złożyć sprawozdanie ze stanu diecezji (kan. 400 § 1 KPK);

4) zakazu przechodzenia z instytutu zakonnego do instytutu świeckiego lub stowarzyszenia życia apostolskiego oraz odwrotnie (kan. 684 § 5, 730 KPK);

5) zakazu opuszczania instytutu zakonnego (kan. 686, 691 § 2 KPK);

6) braku wieku do święceń, jeśli przekracza on jeden rok (kan. 1031 § 4 KPK);

7) wszystkich nieprawidłowości, jeżeli fakt ich zaistnienia został wprowadzony na forum sądowe (kan. 1047 § 1 KPK);

8) następujących nieprawidłowości i przeszkód zwykłych do przyjęcia święceń: wypływających z publicznych przestępstw, o których mowa w kan. 1041 nr 2 i 3²⁷; nieprawidłowości z przestępstwa publicznego czy też tajnego, o której mowa w kan. 1041 nr 4²⁸; przeszkody, o której mowa w kanonie 1042 nr 1²⁹;

9) nieprawidłowości do wykonywania święceń, o których mówią kanony 1041 nr 3 w wypadkach publicznych oraz kanony 1041 nr 4 – w wypadkach zarówno publicznych, jak i tajnych (kan. 1047 § 3 KPK);

apostolską i administraturą apostolską erygowaną na stałe (kan. 368, 381 § 2 KPK) z wyłączeniem wikariuszy generalnych i biskupich, jeśli nie otrzymali specjalnego zlecenia (kan. 134 § 3 KPK).

²⁶ *Kodeks Prawa Kanonicznego – komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 121.

²⁷ KPK, kan. 1041 nr 2 – przestępstwo apostazji, schizmy lub herezji; kan. 1041 nr 3 – usiłowanie zawarcia małżeństwa, nawet tylko cywilnego, bądź sam związany węzłem małżeńskim albo święczeniami lub wieczystym publicznym ślubem czystości, bądź też z kobietą związaną ważnym małżeństwem lub takim samym ślubem.

²⁸ KPK, kan. 1041 nr 4 – dobrowolne zabójstwo albo spowodowanie spędzenia płodu, gdy skutek nastąpił, oraz wszyscy pozytywnie współdziałający.

²⁹ KPK, kan. 1042 nr 1 – mężczyzna żonaty, chyba że jest przeznaczony zgodnie z prawem do diakonatu stałego.

10) przeszkód małżeńskich wynikających ze święceń, publicznego wieczystego ślubu czystości złożonego w instytucie zakonnym na prawie papieskim oraz małżonkobójstwa (kan. 1078 § 2 KPK);

11) małżeństwa ważnie zawartego, ale niedopełnionego (kan. 1142, 1698 § 2 KPK);

12) od obowiązku odnowienia zgody małżeńskiej przy nadzwyczajnym unieważnieniu małżeństwa, jeżeli nieważność była spowodowana przeszkodą zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej lub przeszkodą z prawa Bożego, która już ustała (kan. 1165 § 2 KPK);

13) od przysięgi przyrzekającej, jeśli dyspensowanie od niej spowodowałoby szkodę innym, którzy nie zgadzają się na zwolnienie od obowiązku (kan. 1203 KPK).

W pozostałych przypadkach władza dyspensowania przysługuje ordynariuszom. Przez ordynariusza należy rozumieć: biskupa diecezjalnego, zrównanych z nim w prawie oraz mających ogólną i zwyczajną władzę wykonawczą wikariuszy generalnych i biskupich. W odniesieniu do własnego instytutu ordynariuszami są wyżsi przełożeni kleryckich instytutów zakonnych na prawie papieskim oraz stowarzyszeń życia apostolskiego, którym przysługuje przynajmniej zwyczajna władza wykonawcza³⁰. Ordynariusz może dyspensować również od wypadków zastrzeżonych Biskupowi Rzymskiemu, jeżeli spełnione są następujące warunki: utrudniony jest dostęp do Stolicy Apostolskiej³¹; grozi wielkie zło na skutek zwłoki spowodowanej odwołaniem, zwróceniem się do Stolicy Apostolskiej³². Musi to być dyspenza, której w podobnych warunkach zwykła udzielać Stolica Apostolska przy zachowaniu przepisów KPK³³.

³⁰ Zob. KPK, kan. 134 § 1.

³¹ Komisja Interpretacyjna, 26 czerwca 1947, AAS 39 (1947) 374. Trudność zachodzi wówczas, gdy nie można byłoby dyspensy uzyskać w stosownym czasie, obojętnie z jakich przyczyn. Nie ma przy tym obowiązku użycia nadzwyczajnych środków. Trudność nie zachodzi, jeśli ordynariusz może z łatwością kontaktować się ze Stolicą Apostolską przez legata papieskiego.

³² P a w l u k, *Prawo kanoniczne*, s. 267.

³³ Ordynariusz nie może dyspensować, jeżeli Stolica Apostolska w podobnych warunkach nie dyspensuje albo dyspensuje bardzo rzadko. Na przykład nie dyspensuje się poza Stolicą Apostolską od przeszkody wypływającej ze święceń prezbiteratu, nawet w niebezpieczeństwie śmierci (zob. kan. 1079 § 1).

Od ustaw partykularnych może dyspensować ordynariusz miejsca, a także – ilekroć uzna, że domaga się tego dobro wiernych – od ustaw wydanych przez synod plenarny lub prowincjalny oraz konferencje biskupów³⁴.

W wielu wypadkach Kodeks Prawa Kanonicznego wyraźnie przyznaje ordynariuszom miejsca władzę dyspensowania od ustaw powszechnych³⁵.

Proboszczowie nie mogą dyspensować ani od prawa powszechnego, ani od prawa partykularnego, chyba że taka władza została im udzielona. Na mocy obowiązującego Kodeksu proboszcz może dyspensować:

1) od zachowania dnia świątecznego i pokutnego w poszczególnych przypadkach³⁶;

2) od przeszkód małżeńskich w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 1079 § 2 KPK) oraz wszystkich naglących (kan. 1080 § 1 KPK);

3) od formy obowiązującej przy zawieraniu małżeństwa, lecz tylko w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 1079 § 2 KPK);

4) od ślubów prywatnych, jeżeli dyspensa nie narusza praw nabytych przez innych (kan. 1196 nr 1 KPK);

5) od przysięgi przyrzekającej, jeżeli dyspensa nie przyniesie szkody innym (kan. 1203 KPK).

Rektorowi seminarium duchownego bądź jego delegatowi przysługuje władza proboszczowska odnośnie do dyspensowania tych, którzy przebywają w seminarium, z wyjątkiem spraw małżeńskich (kan. 262 KPK).

Świadek kwalifikowany, prawnie delegowany do asystowania przy zawieraniu małżeństwa oraz kapłan lub diakon asystujący przy zawieraniu małżeństwa według formy nadzwyczajnej, może dyspensować od zachowania formy oraz przeszkód małżeńskich w niebezpieczeństwie śmierci i w nagłym przypadku (kan. 1079 § 2 KPK).

Spowiednik³⁷ może dyspensować w zakresie wewnętrznym sakramentalnym i pozasakramentalnym od przeszkód małżeńskich, ale tylko w niebezpieczeństwie śmierci oraz w wypadkach naglących³⁸. W razie nieprawidłowości do wykonywania święceń, gdy przypadek jest nagły i tajny oraz gdy

³⁴ P a w l u k, *Prawo kanoniczne*, s. 268.

³⁵ Zob. KPK, kan. 1047 § 4, 1078 § 1, 1079 § 1, 1080 § 1.

³⁶ *Konstytucja apostolska „Paenitemini” Pawła VI*, AAS 58 (1966) 177-198. To samo może również uczynić przełożony klerycznego instytutu zakonnego lub stowarzyszenia życia apostolskiego na prawie papieskim w odniesieniu do swoich podwładnych oraz do innych osób przebywających na stałe w domu.

³⁷ P a w l u k, *Prawo kanoniczne*, s. 269; por. K r u k o w s k i, *Dyspensa*, s. 156.

³⁸ W. G ó r a l s k i, *Władza spowiednika*, „Prawo Kanoniczne” 1984, nr 3-4, s. 77-78.

trudny jest dostęp do ordynariusza lub Penitencjarii (nieprawidłowość płynąca z zabójstwa lub spędzenia płodu) i jednocześnie zagrażałoby niebezpieczeństwo poważnej szkody lub zniesławienia, spowiednik może być pośrednikiem między petentem obciążonym nieprawidłowością a podmiotem kompetentnej władzy (nie jest on dawcą dyspensy)³⁹.

Przełożony kleryckiego instytutu zakonnego lub stowarzyszenia życia apostołskiego na prawie papieskim może dyspensować podwładnych i osoby przebywające w domu tego instytutu lub stowarzyszenia od ślubów prywatnych, przysięgi przyrzekającej oraz zachowania dnia świątecznego i pokutnego. Władza ta przysługuje przełożonym wyższym, którzy są ordynariuszami⁴⁰.

3. PRZYCZYNA UDZIELANIA DYSPENSY

Dyspenza jest pomyślana jako środek zaradczy w szczególnych przypadkach. W zakresie działania dyspensy ustawa – na stałe lub czasowo – przestaje istnieć w tym konkretnym przypadku. Takie przeznaczenie dyspensy wyznacza poważną rolę przyczynom dyspensowania, czyli racjom, dla których udziela się dyspensy⁴¹. Z tego powodu dyspensy od ustawy kościelnej powinno udzielać się na podstawie słusznej i rozumnej przyczyny z uwzględnieniem okoliczności przypadku i ważności ustawy. W przeciwnym razie dyspenza jest niegodziwa, a nawet nieważna, chyba że została udzielona przez samego prawodawcę lub jego przełożonego⁴².

Jeżeli dyspensujący dyspensuje wyłącznie według własnego upodobania bez słusznej przyczyny, wówczas jest niewierny, bo podporządkowuje dobro publiczne prywatnemu dobru. Motywem takiego działania jest wyłącznie wzgląd ludzki⁴³.

³⁹ Zob. t e n ż e, *Wymogi Kościoła wobec kandydatów do święceń w świetle zmodyfikowanego projektu nowego prawa*, „Studia Płockie” 11 (1983), s. 223-224.

⁴⁰ E. S z t a f r o w s k i, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t. I, Warszawa 1985, s. 206.

⁴¹ R. B o d a ń s k i, *Ważność dyspensy udzielonej bez przyczyny*, „Prawo Kanoniczne” 15 (1972), nr 3-4, s. 81.

⁴² KPK, kan. 90 § 1.

⁴³ J. G r z y w a c z, *Niektóre trudności z udzieleniem dyspens*, [w:] *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, red. B. Bejze, Lublin 1973, s. 336.

Przez przyczynę dyspensowania należy rozumieć motywy, którymi kieruje się dyspensujący, zawieszając obowiązywalność ustawy w konkretnym przypadku. Wystarczającą przyczyną do uzyskania dyspensy jest trudność zachowania lub stan, gdy zachowanie ustawy staje się przeszkodą do osiągnięcia większego dobra⁴⁴. Przyczyna jest słuszna (*iusta causa*), jeśli jest proporcjonalnie ważna, czyli odpowiednio wielka w stosunku do ustawy, od której ma być udzielona dyspensa. Nie może być sprzeczna z wymogami dobra wspólnego, czyli udzielenie dyspensy powinno przyczyniać się do budowania ładu społecznego w Kościele, w którym szanowane są prawa wszystkich wiernych⁴⁵. Przyczyna jest rozumna (*rationabilis causa*), gdy jest nią dobro duchowe wiernych⁴⁶ bądź konieczność zapobieżenia niebezpieczeństwu poważnej szkody (zob. kan. 87 § 2 KPK). Przyczyna ma być racjonalna, tzn. udzielenie dyspensy ma respektować zachowanie proporcji między dwoma elementami: okolicznościami i doniosłością ustawy, od której udzielana jest dyspensa. Organ władzy udzielający dyspensy jest zobowiązany najpierw do rozpoznania konkretnych okoliczności i ich oceny w stosunku do ustawy. Chodzi o to, żeby w stosowaniu prawa każdą sytuację faktyczną potraktować indywidualnie. Kryterium doniosłości ustawy (*gravitas legis*) polega na ocenie, czy przyczyna motywacyjna dyspensy jest wystarczająca do udzielenia zwolnienia od obowiązku zachowania ustawy⁴⁷.

Ocena przyczyny należy do udzielającego dyspensy. Przy ocenie wystarczalności przyczyny należy wystrzegać się zbytniego rygoryzmu, gdyż nikt nie jest zobowiązany do rzeczy niemożliwych. Zazwyczaj niemożność fizyczna czy moralna zawiesza obowiązek zachowania prawa. Przyczyna musi być tym większa, im ważniejsze jest prawo, od którego się dyspensuje. Niekiedy sama prośba może być uważana za wystarczającą przyczynę do uzyskania dyspensy⁴⁸.

Ponieważ dyspensa jest łaską, dlatego w zasadzie nikt nie ma ścisłego prawa do jej otrzymania. Konkretnie okoliczności mogą być tak złożone, że nawet istnienie wystarczającej przyczyny kanonicznej nie pozwala na udzie-

⁴⁴ *Kodeks Prawa Kanonicznego – komentarz*, s. 123.

⁴⁵ Por. K r u k o w s k i, *Dyspensa*, s. 157.

⁴⁶ Zob. KPK, kan. 90 § 1. Norma ta nakazuje uwzględnić dobro duchowe wiernych, okoliczności przypadku oraz zwrócić uwagę na ważność ustawy, gdyż przyczyna powinna być rozpatrywana zgodnie z zasadą słuszności kanonicznej.

⁴⁷ Por. K r u k o w s k i, *Dyspensa*, s. 157.

⁴⁸ Zob. G r z y w a c z, *Niektóre trudności z udzieleniem dyspensy*, s. 337.

lenie dyspensy, np. zgorzenie⁴⁹. Jednak w pewnych wypadkach przełożony kościelny musi udzielić dyspensy. Może to mieć miejsce w wypadku istnienia przyczyny kanonicznej, ze względu na uniknięcie zgorzenia, szkody, dla uspokojenia sumienia wiernego itp⁵⁰.

Dyspensa udzielona przez ustawodawcę lub jego przełożonego bez słusznej i rozumnej przyczyny jest niegodziwa, a jeżeli jest udzielona przez inny podmiot władzy, jest także nieważna⁵¹. W razie zaistnienia wątpliwości co do tego, czy przyczyna jest wystarczająca, dyspensa będzie udzielona ważnie i godziwie⁵². Mylne przekonanie o istnieniu przyczyny nie wpływa na ważność dyspensy, jeżeli przyczyna jest wymagana do ważności (kan. 15 § 1 KPK).

Dyspensę należy tłumaczyć zgodnie z przepisem kanonu 36 § 1. W przypadku wątpliwości, dyspensy odnoszące się do spraw sądowych, naruszające prawa nabyte innych osób, interpretuje się ściśle. Takiej interpretacji podlega także dyspensa udzielona do konkretnego przypadku⁵³. Pozostałe dyspensy udzielone dla większej liczby przypadków, o charakterze ogólnym, w razie wątpliwości tłumaczy się szeroko⁵⁴.

Wygaśnięcie dyspensy dokonuje się różnie, w zależności od rodzaju dyspensy. Dyspensa wielokrotna ustaje w ten sposób jak przywilej, a poza tym przez całkowite i pewne wygaśnięcie przyczyny skłaniającej do jej udzielenia. Gdy przyczyna nie wygasła całkowicie, tzn. jeżeli ustała tylko część przyczyn skłaniających lub ich ustanie jest wątpliwe, dyspensa dalej zachowuje swą moc⁵⁵. Ten kto otrzymał dyspensę, może się jej zrzec i z niej nie skorzystać⁵⁶.

Nie można odwołać lub cofnąć skutków dyspensy, która osiągnęła swój skutek prawny, a więc z której już skorzystano. Można natomiast odwołać

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Zob. B. H ö r i n g, *Nauka Chrystusa*, t. II, Poznań 1962, s. 279.

⁵¹ Zob. V. P i n t o, *Commento al. Codice di Diritto Canonico*, Roma 1985, s. 58.

⁵² Zob. KPK, kan. 90 § 2.

⁵³ Zob. KPK, kan. 92.

⁵⁴ L. C h i a p p e t t a, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. I-II, Napoli 1988, s. 108.

⁵⁵ E i c h m a n n, *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, s. 105.

⁵⁶ Zob. S z t a f r o w s k i, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, s. 164. Od tej zasady są wyjątki, np. w wypadku dyspensy papieskiej od obowiązków związanych ze święceniami osiąga ona swoją moc z chwilą powiadomienia o reskrypcie papieskim, co powoduje przeniesienie do stanu świeckiego. Nie można wtedy odmówić jej przyjęcia, czy się jej zrzec. Można prosić o ponowne przyjęcie do stanu duchownego.

dyspensę udzieloną w formie pośredniej, jeśli wykonawca jeszcze jej nie wykonał. Odwołania czy przyjęcia zrzeczenia się dyspensy nie może dokonać dyspensujący na podstawie upoważnienia do konkretnego przypadku, gdy jego uprawnienia skończyły się z chwilą udzielenia dyspensy⁵⁷.

*

Rozdział piąty tytułu czwartego obowiązującego Kodeksu prawa kanonicznego, poświęconego konkretnym aktom administracyjnym, dotyczy dyspens, tj. instytucji typowej dla systemu prawa kanonicznego. Instytucja ta służy łagodzeniu surowości ustaw w konkretnym przypadku dla dobra dusz ze względu na szczególne okoliczności osób, miejsca i czasu. Jak wynika z powyższej analizy, wszelkie formy udzielania dyspens zawsze suponują wyjątek od ustawy ogólnej, stąd stosunkowo łatwo odróżnić ją od innych aktów administracyjnych. Jak zauważyliśmy, ma ona charakter normy korygującej w wypadkach, w których słuszość naturalna domaga się, aby kompetentna władza niejako zawiesiła na moment skuteczność ustawy, która okazuje się zbyt uciążliwa, powodując szkodę lub przeszkadzając w osiągnięciu przez jednostkę większego dobra. Instytucja dyspensy świadczy jednoznacznie o tym, że najwyższym prawem Kościoła jest zbawienie każdego człowieka.

DISPENSATION IN CHURCH LEGISLATION

S u m m a r y

The institution of dispensation has evolved since the beginnings of the Church. It took various shapes, but its purpose has always been to slacken the law in a given case. The Church changed or mitigated the law depending on circumstances. Such slackening of ecclesiastical regulations occurred in order to make valid and decent what previously was illegal. In time, dispensation was granted prior to an act, permitting acts previously forbidden by virtue of Church regulations.

Each law is made to promote common good. However, each community consists of individuals who may find a given law too oppressive under certain circumstances and causing harm or hampering the attainment of greater common good. Dispensation is intended to relieve

⁵⁷ Por. K r u k o w s k i, *Dyspensa*, s. 160.

such situations. It is a corrective norm in cases where natural rightness calls for a competent authority to suspend the effectiveness of a given ecclesiastical provision.

The article presents the evolution of the institution of dispensation in the history of the Church. It discusses the premises upon which the Church legislator slackens the law in selected cases and the effects that such dispensation brings.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: dyspensa, władza dyspensowania, podmiot dyspensy, racja dyspensowania, skutki dyspensy.

Key words: dispensation, power to grant dispensation, the subject of dispensation, the grounds for dispensation, the effects of dispensation.